

УДК 165.191:001.891

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Олена Карпенко

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри музики і хореографії,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

helenkarpen@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено ґрунтовність філософсько-методологічних засад наукового пізнання в сучасній науці. Здійснено аналіз фундаментальних філософських методів і принципів, що викристалізувалися століттями і складають основу наукознавства. Особливу увагу звернено на новітню дослідницьку традицію феноменологічної та герменевтичної філософії, метод раціональної реконструкції. Виявлено основоположні філософські концептуальні ідеї, методологічні підходи і принципи в розробці та організації педагогічних досліджень. Автор обґрунтовує позиції щодо раціональної природи філософської рефлексії, яка впродовж усієї історії поставала способом теоретичного, пізнавального розгляду та вирішення світоглядних питань. Результати філософського мислення виступають як обґрунтовані твердження, теоретично доведені, логічно необхідні універсальні істини. Автор доводить вагомість філософсько-методологічної компоненти в науково-дослідній діяльності різного спрямування і постулює необхідність розбудови гнучкої методології, доповненої новітніми концептуальними засобами феноменології, герменевтики, історіографії.

Ключові слова: філософсько-методологічний компонент; наукове пізнання; науково-педагогічне дослідження; методологічні принципи; концептуальні ідеї.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах глобалізації та інформатизації суспільства нагальною проблемою постає розвиток наукомістких технологій і рівень розробки наукових досліджень. Фундаментальною платформою, на якій базується наукове знання, є філософсько-методологічний концепт, який акумулює в собі інтелектуальні надбання минулого, здобутки сьогодення і проєкції майбутнього. Саме архітектонічні виступи філософської думки утворюють потужний смисловий пласт у світовому науковому процесі. Методологічний потенціал історико-філософської науки є затребуваним у вирішенні ключових протиріч сучасної гуманітаристики. Виклики сьогодення змушують науковців шукати та розробляти новітні форми історичного мислення в загальносвітовому масштабі.

Вочевидь, що подальший розвиток вітчизняного наукознавства безпосередньо залежить від ступеня розробки філософської методології. Підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних творчо і конструктивно мислити, передбачає досконале знання методології наукових досліджень та володіння методологічним інструментарієм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тлі глобалістського мислення філософська методологія постає конгломератом, зітканим із різноманітних систем сучасного філософського дискурсу, які мають власні підходи до вирішення нагальних проблем сьогодення.

У зарубіжному наукознавстві згадаємо методологію постпозитивізму з його «критичним раціоналізмом» і проблему демаркації (розмежування наукового знання і ненаукового), окреслену К. Поппером [1]; парадигмальне мислення Т. Куна як дисциплінарної матриці, що згуртовує наукову спільноту в одностайному розумінні певних теорій і методів; науково-дослідну програму І. Лакатоса [2]; методологічний принцип проліферації (розмноження) теорій П. Фейєрабенда.

На пострадянському просторі питанням методології присвячені дослідження таких учених, як В. Абушенко, С. Гончаренко, В. Краєвський, Н. Ничкало, О. Новіков, О. Рудницька, Г. Рузавін.

У роботах О. Івіна [3], Є. Ушакова [4] розглядаються світоглядні передумови наукового пізнання, аналізуються філософські проблеми, що виникають перед ученими, головна увага приділяється питанням філософського аналізу наукового знання, специфіці гуманітарного пізнання, особливостям наукового методу, наукового обґрунтування.

З. Каменський [5] акцентує увагу на методологічній інтерпретації закономірностей історико-філософського процесу та методі раціональної реконструкції, розробляє імперативно-цільову концепцію методології історико-філософського дослідження.

У вітчизняній історико-філософській літературі розробкою теоретичної та методологічної проблематики займалися такі вчені, як Д. Чижевський, В. Петров, Д. Багалій, Ф. Зеленогорський, В. Горський [6], Ю. Кушаков, І. Огородник, В. Лісовий, М. Русина, М. Ткачук, С. Йосипенко, Г. Аляєв, В. Окороков, Н. Мозгова, В. Табачковський, С. Руденко [7]. Проте доробки видатних співвітчизників залишаються неузгаальненими та несистематизованими, що ускладнює збір та обробку інформації під час роботи над науковим дослідженням у висвітленні питань вітчизняної філософської методології.

Розвідки українських фахівців щодо питань методології наукових досліджень викладено в низці навчальних посібників. Здебільшого це роботи фахівців економічного профілю, однак зібраний матеріал стане на пригоді й гуманітаріям. Такими є ґрунтовні викладки Є. Шишкіної і О. Носирєва [8], В. Романчикова [9], І. Кузьміна [10], які детально розробили чисельні вектори науково-дослідної роботи та їхнє впровадження в практику; навчальний посібник В. Штанько [11] з філософії і методології науки для аспірантів і магістрантів технічних і природничих спеціальностей, у якому розглядаються різноманітні аспекти філософського аналізу, можливостей і витоків пізнання, генеза та етапи розвитку філософії науки.

Серед педагогічних досліджень виокремимо роботу Д. Чернілевського [12] з методології наукової діяльності, що висвітлює наукові технології на прикладі педагогіки, педагогічної синергетики, психології, екології у філософсько-практичному зрізі.

Зауважимо, що як зарубіжні, так і вітчизняні науковці одноставно визнають універсальне і фундаментальне значення філософсько-методологічної складової в науково-дослідній роботі. Однак актуальним залишається питання застосування філософсько-методологічного потенціалу в педагогічних науках і мистецькій освіті, воно потребує суттєвого доповнення і розширення, на що і націлена ця стаття.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є висвітлення концептуальних засад філософсько-методологічної компоненти в науковому дослідженні, обґрунтування її загальнонаукової значущості, багатовекторної спрямованості до різних царин наукового знання, зокрема в простір педагогічної науки.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науково-дослідної роботи особливого значення набуває розробка її методологічного інструментарію. Якщо наука виступає у певний спосіб організованою діяльністю, що продукує нове знання, то наукознавство являє собою метанауку, що створює широке рефлексивне поле для розвитку всіх наук, виробляє нормативні уявлення про науку взагалі, а також про її організацію, сприяє трансляції методології з однієї науки в іншу за допомогою філософських концептів.

Сучасне наукознавство базується на чотирьох основних компонентах наукового знання:

- 1) історія науки;
- 2) філософська методологія науки;
- 3) вивчення соціологічних проблем науки;
- 4) вивчення економіко-правових та організаційних проблем науки.

Між чотирма «кластерами» наукознавства існує взаємопроникнення та взаємодоповнення, що сприяє відкритості, прозорості і гнучкості в обробці нової інформації, яка продукується завдяки науково-технічному прогресу та розвитку новітніх інформаційних технологій.

Специфіка наукового пізнання потребує формування філософського підходу до методології пізнавальної діяльності. Філософія відіграє важливу роль у розвитку наукового пізнання, вона виконує такі функції:

- інтегративну (здійснює узагальнення різноманітних форм пізнання);
- критичну (указує на недоліки пізнавальної діяльності);
- світоглядну (розробляє моделі реальності й пропонує картину світу);
- пізнавальну (допомагає науковцям розібратись в основах та закономірностях розвитку пізнавального процесу);
- методологічну (озброює науковців найбільш загальними методологічними принципами пізнання);

- аксіологічну (дає певні світоглядні ціннісні настанови та смисложиттєві орієнтири) [8].

Розгляд наукового пізнання як однієї із галузей людської діяльності, що здійснюється науковою спільнотою диктує широке витлумачення методології. Наразі вона вміщує поряд із засобами обґрунтування також і аналіз критеріїв припустимості наукових теорій, і дослідження тих категорій, у системі яких протікає наукове дослідження.

Наукова література визначає методологію як філософське вчення про методи пізнання і перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання і духовної творчості, синтез природно-наукових і філософських знань.

Загальна, або філософська методологія включає методи науки, середовище, у якому вони застосовуються, цінності, що досягаються, а також обмеження, які накладаються на діяльність дослідника [4]. Науковий метод являє собою систему категорій, цінностей, регулятивних принципів, засобів обґрунтування, до яких апелює і застосовує у своїй діяльності наукова спільнота [3].

Зазначимо, що до методів обґрунтування наукового знання належать не лише емпіричні та теоретичні, а й контекстуальні методи, які звертаються до традиції, авторитетів, здорового глузду та інтуїції. Спостерігається тяжіння методології гуманітарних наук до філософської герменевтики.

Незважаючи на певні відмінності між науками про природу і науками про культуру, існує низка загальних основоположних наукових методів спільних для всіх наук.

За О. Івіним науковий метод передбачає:

- достатньо стійку та ясну систему категорій, що є координатами наукового мислення;
- певну систему ідеалів, на які спираються у своїй діяльності вчені;
- систему норм наукового пізнання, що потребують обґрунтування наукового знання, його логічної послідовності;
- специфічний відбір засобів обґрунтування здобутого знання;
- низку загальних регулятивних принципів, відповідність яким є бажаною, однак не обов'язковою;
- особливі, специфічні для кожної наукової дисципліни правила адекватності;
- особливі принципи упорядкування, або ієрархізації, різноманітних витлумачень істини, типів наукових теорій, прийомів обґрунтування, що застосовуються в науці, видів наукового пояснення;
- використання певних філософських уявлень про світ, що дозволяють прояснити філософські підвалини науки і використовувати метафізику в аналізі росту і розвитку наукового знання;
- певні зразки успішної дослідницької діяльності в окресленій галузі [3].

Відомо, що до наукового лексикону належать такі філософські категорії: буття (існування), становлення, час, простір, змінення, причинність, детермінізм, раціональність, цінність, істина, переконання, знання тощо.

Універсальні методи і принципи наукового пізнання впродовж багатьох століть формувалися в царині філософії. І. Лакатос вважає, що філософські принципи складають ядро науково-дослідних програм, унаслідок чого наука є грандіозним дослідницьким експериментаніумом, що базується на «метафізичних принципах» [2].

На сучасному етапі розвитку науки дослідження ґрунтуються на усталених принципах: об'єктивності, усебічності, конкретності, історизму, практики, відображення та єдності діалектики і логіки. Virізняють основоположні універсальні методи філософії:

- метафізичний (розкриває найзагальніші, абстрактні властивості всього суцього, граничні начала буття і пізнання);
- діалектичний (розглядає Всесвіт і різні його сфери в розвитку шляхом якісних змін, в основі яких лежить боротьба протилежностей);
- феноменологічний (формує поняття, якими оперує філософія, шляхом інтуїтивного схоплення сутностей в одиничному);
- герменевтичний (базується на тлумаченні та інтерпретації текстів);
- трансцендентальний (полягає у тому, що визначення суцього дається через розкриття суб'єктивних засад його конституювання) [8].

Філософські методи спонукають до мисленневої діяльності, розвивають здібність до узагальнень та логічних побудов, активізують пізнавальний інтерес. Філософія є відкритою для ненаукових впливів і саме ця відкритість робить філософський твір відбитком часу епохи, де творчий дух лавірує між літературно-мистецьким виявом та науковим дослідом.

У вітчизняній філософській царині довгий час переважав дескриптивний (описовий) підхід у наукових працях, який був зумовлений відсутністю «емпіричного матеріалу». Однак, сьогодення демонструє, що текстуальні прогалини вже заповнені: більшість філософських розвідок знаходяться у вільному доступі й можуть використовуватися науковою спільнотою. Цей факт змушує українських науковців на ґрунті дескриптивної методології, шляхом доповнення і розширення, зрощувати «пояснювальну» недескриптивну методологію. Реалізація цього завдання потребує узагальнення здобутків минулого поряд із критичним аналізом сучасних методологічних концепцій і створення комплексної недескриптивної методології, що вирізняється наявністю альтернативних, але не конфліктуючих інтерпретацій ідентичного історико-філософського матеріалу [7].

Як зазначає С. Руденко, характерною рисою сучасних напрямків розвитку історії української філософії є орієнтованість на концептуальну ідею (і метод) раціональної реконструкції історико-філософського процесу, що є надзвичайно важливим кроком у розвитку теорії історії вітчизняної філософії [7].

Проаналізуємо тлумачення поняття «раціональна реконструкція історико-філософського процесу» З. Каменським [5]. Базуючись на класичному аристотелівському розумінні методу як шляху пізнання через сукупність способів, учений додає до нього ще й конструктивістську інтерпретацію. Натомість поняття «метод», «засіб», «спосіб» і «мета» ототожнюються, і З. Каменський дає визначення методу як «конструктивному засобу оволодіння матеріалом із метою розв'язання певних пізнавальних завдань» [5].

Отже, метод раціональної реконструкції уможлиблює дослідження базових положень, концептуалізує наявні в сучасній науковій літературі методології, поглиблює їхній аналіз, удосконалює систематизацію, виявляє продуктивні та проблемні положення. В. Горський наголошує, що критична рефлексія завжди має розробляти та оновлювати засоби власної самоідентифікації, постійно аналізувати питання про сутність і ризики власних інструментів та операцій [6]. Зазначимо, що методологічний апарат вітчизняної педагогічної науки доцільно розширити поняттям «реконструктивної рефлексії», що є концептуальною основою і методом педагогічного дослідження.

Окреслюючи контури сучасної педагогічної науки, зупинимось на численних методологічних підходах, що уможлиблюють різнобічний розгляд досліджуваних педагогічних явищ та їхніх аспектів. У мистецькій освіті та гуманістичній педагогіці вирізняють традиційні та нові методологічні підходи. Так, до традиційних, таких, що є усталеними і перевіреними часом, належать особистісний, диференційований, аксіологічний, діяльнісний, екзистенціальний, антропологічний, контекстний, компетентнісний підходи. Поряд із цим нові методологічні підходи набувають усе більшої вагомості та затребуваності в наукових пошуках і реаліях сучасності. До них належать креативний, полісуб'єктивний, медіологічний, герменевтичний, феноменологічний, семіотичний, цивілізаційний і холістичний підходи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На підставі критичного аналізу та концептуалізації сучасних філософсько-методологічних підходів ми робимо висновок, що в науковому пізнанні завжди присутня метафізична складова, а філософська тема наскрізною лінією проходить через наукове дослідження будь-якого спрямування:

1. Філософське знання є передумовою наукового дослідження, надає йому необхідної концептуальності; здійснює безпосередній вплив на процес дослідження, формує критерії для якісної оцінки тієї чи тієї гіпотези або теорії; екстраполює здобуті результати та узагальнює їх до рівня фундаментальних наукових принципів; інтерпретує наукові результати та опосередковує діалог різних царин знання.

2. Філософські інтуїції є безпосередньою рушійною силою наукових відкриттів, змінюючи глобальні уявлення про світоустрій; спрямовують науковий пошук і формують фундаментальний інтерес учених до розв'язання найважливіших метафізичних проблем; сприяють усвідомленню ціннісних орієнтирів, висвітлюючи підвалини і зміст наукового пізнання.

3. Філософські світоглядні й методологічні засади є необхідним підґрунтям наукового дослідження, джерелом живого вільного інтелектуального пошуку, цілісного пізнання світу, мисленнєвих спалахів, що народжують нові ідеї та смисли.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Popper, K. (1962). *Conjectures and Refutations: the Growth of Scientific Knowledge*. New York, N.Y.: Basic Books.
2. Лакатос, И. (1995). *Фальсификация и методология научно-исследовательских программ*. Москва, Россия: Медиум.
3. Ивин, А. А. (2005). *Современная философия науки*. Москва, Россия: Высшая школа.
4. Ушаков, Е. В. (2005). *Введение в философию и методологию науки*. Москва, Россия: Экзамен.
5. Каменский, З. А. (2002). *Методология историко-философского исследования*. Москва, Россия: ИФ РАН.
6. Горский, В. С. (1981). *Историко-философское истолкование текста*. Киев, Украина: Наукова думка.
7. Руденко, С. (2013). Історія української філософії: недескриптивна методологія дослідження. *Філософська думка*, 5, 94–102.
8. Шишкіна, Є. К. і Носирєв, О. О. (2014). *Методологія наукових досліджень*. Харків, Україна: Діса плюс.
9. Романчиков, В. І. (2007). *Основи наукових досліджень*. Київ, Україна: Центр учбової літератури.
10. Кузьмин, И. В. (2014). *Основы научных исследований*. Винница, Украина: ВНТУ.
11. Штанько, В. И. (2002). *Философия и методология науки*. Харьков, Украина: ХНУРЭ.
12. Чернілевський, Д. В. (2010). *Методологія наукової діяльності*. Вінниця, Україна: АМСКП.

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ В СТРУКТУРЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Елена Карпенко

кандидат философских наук,

старший преподаватель кафедры музыки и хореографии,

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

г. Славянск Донецкой области, Украина

helenkarpen@gmail.com

Аннотация. В статье освещается основательность философско-методологических начал научного познания в современной науке. Анализируются фундаментальные философские методы и принципы, которые кристаллизировались веками и являются основой науковедения. Особое внимание уделяется новейшей исследовательской традиции феноменологической и герменевтической философии, методу рациональной реконструкции. Выявляются основоположные философские концептуальные идеи, методологические подходы и принципы в разработке и организации педагогического исследования. Автор отстаивает позиции рациональной природы философской рефлексии, которая на протяжении

всей истории являлась способом теоретического, познавательного рассмотрения и решения мировоззренческих вопросов. Результаты философского мышления выступают в качестве обоснованных утверждений, теоретически доказанных, логически необходимых, универсальных истин. Автор доказывает весомость философско-методологического компонента в научно-исследовательской деятельности различной направленности и постулирует необходимость разработки гибкой методологии, дополненной новейшими концептуальными средствами феноменологии, герменевтики, историографии.

Ключевые слова: философско-методологический компонент; научное познание; научно-педагогическое исследование; методологические принципы; концептуальные идеи.

THE PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL COMPONENT IN THE STRUCTURE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH

Olena Karpenko

Candidate of Philosophical Sciences

Senior Lecturer of Music and Choreography Department

SHEE “Donbas State Pedagogical University”

Sloviansk Donetsk region, Ukraine

helenkarpen@gmail.com

Abstract. The article reveals the research of the philosophical and methodological foundations of scientific knowing as being framed in modern science. The purpose of the research is to reveal conceptual foundations of the philosophical and methodological component in a scientific pedagogical research, to substantiate its general scientific significance, and to highlight its multidirectional orientation towards different fields of scientific knowledge. The analysis reaches fundamental philosophical methods and principles that have been crystallized for centuries and now form the basis of science. Particular attention is given to the vanguard research tradition of phenomenological and hermeneutic philosophy, and the method of historical and philosophical reconstruction. The novel philosophical concepts, methodological approaches and principles are interpreted within the context of the development and organization of pedagogical research. The author substantiates the position on the rational nature of philosophical reflection, which throughout the whole history appeared as a method of theoretical, cognitive consideration and resolution of ideological issues.

The results of philosophical thinking serve as grounded statements, theoretically proved, logically necessary, and universal truths. These qualities prove the importance of philosophical and methodological components in research activities of different directions and postulate the need to develop a flexible methodology, supplemented by the latest conceptual means of phenomenology, hermeneutics, and historiography.

Philosophical knowledge posits itself as a prerequisite for scientific research, since it provides the latter with the necessary conceptuality. A philosophical thought has a direct influence on the research process, forming the criteria for a qualitative evaluation of one or the other hypothesis or theory; it also extrapolates the obtained results and gives the ground for generalization on the level of fundamental scientific principles. Philosophical intuition constitutes the horizon for interpretation of scientific results and mediates the dialogue between different domains of scientific knowledge.

Key words: philosophical and methodological component; scientific knowledge; scientific and pedagogical research; methodological principles; conceptual ideas.

REFERENCES

1. Popper, K. (1962). *Conjectures and Refutations: the Growth of Scientific Knowledge*. New York, N.Y.: Basic Books.
2. Lakatos, I. (1995). *Falsification and the methodology of scientific research programmes*. Moscow, Russia: Medium.
3. Ivin, A. A. (2005). *Modern philosophy of science*. Moscow, Russia: Vysshaja shkola.
4. Ushakov, E. V. (2005). *Introduction to the philosophy and methodology of science*. Moscow, Russia: Jekzamen.
5. Kamenskij, Z. A. (2002). *Methodology of historical and philosophical research*. Moscow, Russia: IF RAN.
6. Horskyi, V. S. (1981). *Historical and philosophical interpretation of the text*. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka.
7. Rudenko, S. (2013). History of Ukrainian philosophy: non-descriptive methodology of research. *Filosofska dumka*, 5, 94–102.
8. Shyshkina, Ye. K., & Nosyriev, O. O. (2014). *Methodology of scientific research*. Kharkiv, Ukraine: Disa plius.
9. Romanchykov, V. I. (2007). *Basics of the scientific research*. Kyiv, Ukraine: Tsentr uchbovoi literatury.
10. Kuz'min, I. V. (2014). *Basics of the scientific research*. Vinnytsia, Ukraine: VNTU.
11. Shtanko, V. Y. (2002). *Philosophy and methodology of science*. Kharkiv, Ukraine: KhNURЭ.
12. Chernilevskyi, D. V. (2010). *Methodology of scientific activity*. Vinnytsia, Ukraine: AMSKP.

Матеріали надійшли до редакції 23.04.2018 р.